

Sírba vitt titkok

A Tisza-gyilkosság elkövetőinek utóélete

„A fegyveresek a nappaliba mentek. Itt előbb Tisza, majd pár pillanattal később felesége, Tisza Ilona és unokahúga, Almásy Denise grófnő lépett eléjük. Tisza kezében revolver volt, amit rövid szóváltás után a kandalló párkányára dobott. A közepén álló, puskáját lövésre készen tartó férfi ezt kiáltotta: »ön okozta a háborút!«. Miután a nők a fegyveresek többszöri felszólítására sem távoztak, a Mannlicherek a levegőbe emelkedtek. Ebben a pillanatban Tisza rávetette magát az egyik merénylőre. Dulakodás közben négy vagy öt lövés dördült el. Az egyik golyó a volt miniszterelnök jobb hónalja alatt hatolt be, nyilván abban a pillanatban, amikor karját fölemelve támadójára ugrott, s a fő ütőereket átszakítva, a bal karját szétroncsolva távozott. A másik lövedék – alighanem már estében – a hasán érte, és összetörve arany zsebóráját, a padlóba fúródott. Felesége és unokahúga ráborultak. Almásy Denise, aki a lövöldözés közben szintén megsérült, csak ennyit hallott: »Végem van, ennek így kellett történnie.« Tisza pár pillanat alatt elvérzett.” – így foglalja össze röviden *Komjáthy Miklós* történész, a Magyar Országos Levéltár levéltárosa gróf *Tisza István* meggyilkolásának körülményeit a *História* 1986/5–6-os számában. Ugyanakkor kétségbe vonja, hogy azok követték el ezt a bűntettet, akiket emiatt 1920–21 során a katonai bíróság, illetve a polgári bíróság felelősségre vont.

Kétségkívül igen sok a kérdőjel a Tisza-gyilkosság körül. Rövid írásomban nem teszek arra kísérletet, hogy a homályt eloszlassam (arra terjedelmes tanulmány sem biztos, hogy elég lenne). Csupán arra szorítkozom, hogy *Sztanykovszky Tibor* személyén keresztül felvillantsam: mennyi rejtély övezi még mindig a 20. század egyik legfelháborítóbb magyarországi politikai gyilkosságát.

Sztanykovszky Tibor 1896-ban született Sátoraljaújhelyen. Már középiskolás korában belépett a polgári radikális Galilei-körbe (melynek olyan személyek is a tagjai voltak, akik később kommunistává „fejlődtek”), majd szociáldemokrata párttag lett. Megkezdett jogi tanulmányait nem tudta befejezni, mert behívták katonának, a világháború végét zászlósi rendfokozattal érte meg. 1918. október elején megszökött az alakulatától, majd megismerkedve Csernyák Imre repülőfőhadnaggyal, részt vett a budapesti („tizenegyes” – vagyis tizenegy fős) katonatanács létrehozásában, melyből később a Forradalmi Katonatanács központi intézőbizottsága lett. Negyven évvel később azt állította, ennek a tizenegy fős grémiumnak köszönhető az, hogy „október 31-re virradó éjjel vér nélkül győzött a forradalom”. (Lásd a keretes írást – a szerk. megj.) A katonatanácsról ugyanakkor *Kéri (Krammer) Pál* a katonai bíróság előtt azt vallotta, hogy „nem volt komoly szerv. Nem a katonatanács végezte a helyőrség körében az informálódó és hangulatcsináló munkát, tagjainak legnagyobb része nem csinált semmit, csak néhányan dolgoztak. Csernyáknak csak azért volt szüksége a katonatanácsra, hogy legyen egy testület, amelynek nevében beszélhet a katonatisztekkel.” Akárhogy is volt, az azonban bizonyos: a tanács jónéhány tagját később azzal vádolták, hogy aktív részese volt a Tisza-gyilkosságnak, vagy tudott az eseményről, arról, hogy kik követték el.

A kommün bukása után, 1920-ban először a hadbíróság előtt, majd 1921-ben a polgári bíróság előtt próbálták meg kideríteni, kik is voltak a bűntett elkövetői, illetve a felbujtók. A hadosztály-bíróság koronatanúja nemeszsadányi *Hüttner Sándor* főhadnagy volt, (nemesi előnévhez a nyugalmazott huszár ezredes apjának köszönhetően jutott – 1918. október elején...). Az ő pályafutása sem mindennapi. Októberben *Károlyi* környezetében tűnt fel,

majd a tanácsköztársaság idején a Vörös Hadseregben harcolt, de az utolsó pillanatban „átállt”, és már ő fogadta Mezőkövesden a bevonuló románokat. Hamarosan Miskolcon bukkant fel – ahol aztán 1919 őszén hivatalos hatalommal való visszaélés és sikkasztás vádjával tartóztatták le. Állítólag azért vállalta magára a Tisza-gyilkosságban való részvételt, hogy az előbbieket miatti felelősségre vonást megússza. (Ez azonban nem életszerű: sikkasztás miatt nyilván kevesebb büntetést kapott volna, mint egy gyilkosságban való részvételért.) A nyomozás időszakában aprólékosan elmondta, hogy szerinte mi történt – de állítólag csak azért, mert a nyomozók brutálisan bántalmazták, megverték. Rávallott a barátjára, Sztanykovszkyra is, illetve tulajdonképpen mindazokra, akiket a gyilkosság miatt bíróság elé állítottak. (Talán azért, mert készségesen „együttműködött”, megúszta 15 évvel – de ennek nem örülhetett sokáig: 1923-ban meghalt a börtönben...)

Hüttner vallomása alapján állították a hadosztálybíróság elé *Dobó István* tengerész fegyvermester-ör mestert is. Ő is végigharcolta a világháborút, majd októberben – Sztanykovszky hatására – csatlakozott a katonatanácshoz. A Tisza-gyilkosság után leszerelt. A „proletárdiktatúra” idején a Vörös Őrség központi ellenőre volt, majd mikor az karhatalmi dandárrá alakult, a 4. hadtestparancsnoksághoz került. A vád szerint egyike volt azoknak, akik rálöttek Tiszára. Őt – állítólag – a kihallgatások során többször összeverték, ezért vallott be mindent. (Utóbb egyebek mellett azzal védekezett, hogy nem emlékszik semmire, mert erősen részeg volt...) Első fokon kötél általi halálra ítélték, de mielőtt végleges ítélet született volna, a börtönben a korábban szerzett tüdőbaja miatt elhunyt.

Dobón kívül egy bizonyos *Horváth(-Sanovics) Sándor* nevű tengeréször mestert is megvádolták azzal, hogy tevőlegesen részt vett Tisza megölésében. A pécsi, horvát származású tengerésznek még a keresztnéve sem biztos, mert Tivadarként és Józsefként is említik a források. Katonai bíróság elé nem lehetett állítani, mert még valamikor 1919-ben a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság területére távozott (valószínűleg azért, mert tudta, hogy „vaj van a fején”), és ott nyoma veszett.

A harmadik személy, aki – a vád szerint – a gróf meggyilkolásában részt vett, *Pogány (Schwartz) József* volt. A Világ, a Friss Újság, majd a Népszava újságírója a Károlyi- és *Berinke*-kormány idején államtitkári rangban kormánybiztosként a hírhedt katonatanács elnöke volt, majd a Tanácsköztársaság alatt hadügyi, külügyi, végül közoktatásügyi népbiztos, a Vörös Hadsereg egyik parancsnoka. A tanácsköztársaság bukása után Bécsbe menekült. A polgári per idején a magyarországi hatóságok többször kikérték Bécstől, de nem teljesítették a budapesti kormány rá vonatkozó kiadatási kérelmét – akárcsak a „tizenegyes” katonatanács megalapítója, elnöke esetében. (Csernyák egyszerűen „felszívódott”, nyoma veszett a húszas évek elején.) Pogány, *Fényes László* valamint *Kéri Pál* újságírók, *Friedrich István* politikai kalandor, volt miniszterelnök és *Vágó Wilhelm Jenő* ügyét már a polgári bíróság tárgyalta. Friedrichet, Fényest és Vágót – más-más okok miatt – kénytelenek voltak fölmenteni. (A volt miniszterelnököt 1951-ben a Grósz-perben 15 évre ítélték, a börtönben halt meg...) Kéri ugyan – mint felbujtót – halálra ítélték, de megúszta: 1922-ben egy szovjet–magyar fogoly-csere egyezmény keretében kiadták Szovjet-Oroszországnak. Pogány – akinek bűnössége talán a legmegalapozottabb volt – Bécsből szintén Szovjet-Oroszországba távozott, majd a Komintern egyik külföldi ügynöke lett, míg nem a sztálini tisztogatás a harmincas évek végén őt is utol érte. (A merénylet két – kevésbé jelentős – résztvevője közül *Láng László* személyét nem sikerült tisztázni, *Kundaecker József* tartalékos tengerész pedig még a „proletárhatalom” napjaiban meghalt.) Meg kell még említeni, hogy a merénylőcsoport egyik tagját, *Gärtner Marcellt* 14 évi fegyházra ítélték. 1926-ban súlyosan megbetegedett a sopronkőhidai fegyházban, majd nem sokára elhunyt. Ezt követően a Tisza-pernek csupán egyetlen résztvevője ült börtönben: Sztanykovszky Tibor.

Mielőtt azonban visszatérnék az ő sorsára, két megjegyzést szeretnék tenni: a hadosztály-bírósági tárgyaláson kiderült, hogy különös módon az úgynevezett tizenegyes

katonatanács tagjai a Károlyi-kormánytól novemberben több ezer koronás juttatásban részesültek. Akik azonban, később a Tisza-gyilkosság miatt kerültek bíróság elé, még ennél is nagyobb „jutalmat” kaptak, olykor több tízezer koronát! (Főleg Dobót és Horváth-Sanovicsot „tömték ki” jelentős pénzüsszeggel.) Vajon miért? Másfelől pedig elgondolkodtató, hogy mindenki tudott magának a büntett időpontjára alibit igazolni. (Például Sztanykovszkynak egy magánnyomda személyzete hajlandó volt tanúsítani, hogy a büntett elkövetésének idején náluk tartózkodott.) A kérdés csupán az: az alibit igazoló vallomásokat komolyan lehet-e venni? Nem csupán arról van szó, hogy a bajba került vádlottakon egyesek „elvtársi alapon” próbáltak segíteni? (Egy kádárista párttörténész, *Hegedűs Sándor* munkájában részben az alibiket igazoló tanúvallomások miatt tartotta ártatlanoknak az elítélteket, és koncepciók eljárásnak minősítette a pert...)

Ami tehát Sztanykovszky sorsát illeti, még 1918 novemberében belépett a Kommunisták Magyarországi Pártjába. A *Kun Béla*-féle hatalomátvétel után a Vörös Őrség állományában a kispesti forradalmi törvényszékhez volt beosztva. 1919. május 1-én a román frontra ment, végül az arcvonal összeomlása után, augusztus 31-én tartóztatták le. Ő volt az első, akit a Tisza-gyilkossággal kapcsolatban lefoglaltak. Pár hónap múlva Hüttner vallomása nyomán azzal vádolták, hogy egyike volt a Tisza elleni merényletet elkövetőknek, bár a gyilkosságban „csak” közvetve vett részt: nem volt bent a hallban Dobóékkal, hanem a bejárati ajtónál biztosította társait. Ő is több alkalommal elismerte a bűnrészességét, de többször vissza is vonta a vallomását. Végül első fokon őt is halálra ítélték, amit másodfokon 18 évre enyhítettek. Büntetését a szegedi Csillag börtönben ülte le, 1937. decemberében szabadult, 42 évesen. (Elv- és rabtársa, *Rákosi Mátyás* még bent maradt 1940-ig, mígnem – mint közismert – kiadták a magyar hatóságok a Szovjetunióknak.)

Szabadulása után pár nappal harmadszor is megnősült. A romantikus történetet *Péter László* szegedi irodalom- és helytörténész nyomozta ki: a börtönben esténként szépen hegedült, s ezt gyönyörűséggel hallgatta a közeli vendéglősnek, *Szenicsán Gábornak* a lánya, Rózsa. Addig-addig, hogy valamiképpen utat talált a rabhoz. Csak akkor látták egymást, amikor Sztanykovszky kiszabadult, de ez elég volt mindkettejüknek: december 11-én megesküdtek. (Első feleségével csupán egy jó évig élt együtt, 1919. június 3-án elvált tőle, majd pár napra rá elvette *Rothmüller Olgát*, de a letartóztatása után tőle is elvált, ennek ellenére még egy ideig levelezett vele.)

A harmincas évek végén a Szeged melletti Újszöregben gazdálkodott – és közben belépett a nyilaskeresztes pártba. (Ezen nem lehet meglepődni. Nem ő volt az egyetlen, aki – átmenetileg vagy végleg – csalódott a „nemzetközi szocializmusban” és a nemzeti szocializmust választotta.) A második világháború alatt már a szegedi Kecskéstelepen lakott, és egy vendéglőben zenekarával muzsikált. Egy, ebben az időben vele készült riportban azt állította, hogy a börtönben kitanulta a borbélymesterséget és az asztalosságot, és megtanult nyolc nyelvet, cigány nyelvtant és szótárt állított össze. Hogy ez igaz volt-e, nem tudni, annyi bizonyos, hogy volt ideje a börtönben tanulni, képeznie magát...

A háború végén újabb érdekes fordulatot hajtott végre: a szovjet csapatok szegedi bevonulása után, 1944 decemberében tagja lett a helyi kommunista csoportnak. Ráadásul megtették a dorozsmai járás rendőrkapitányának, de hamarosan leváltották hivatali visszaélések és hatalmaskodások miatt. Kegyvesztetten a Dunántúlra küldték, ahonnan svábokat telepítettek ki. Amikor kiderült, hogy nyilas párttag volt, leinternálták. Későbbi sorsáról csak keveset lehet tudni. Komjáthy Miklós szerint 1956-ban rehabilitálták, és 1918-as kelettel (valójában csak 1945-től) elismerték kommunista párttagságát, s kinevezték a főtí gyermekváros gondnokává, 1958-ban azonban már Kőbányán élt. Ott kereste föl Komjáthy, de – mint írja – sohasem tudta rávenni, hogy „valami konkrétumot mondjon a villa körül vagy a villában történekről”. Amikor harmadszor is felkereste, nem találta otthon. Ekkor azt

mondta neki a szállásadónője, hogy „Sztanykovszky úr nem vett részt Tisza István meggyilkolásában, ezzel csupán mindig hengegett”.

Az utolsó hír Sztanykovszkyról 1963-ból való. Ekkor az MSZMP KB Titkárságának március 19-i ülésén – miként az a fennmaradt jegyzőkönyvből kiderül – a napirendi témák között szerepelt „veterán párttagok” kérelme is, rendkívüli nyugdíjuk fölemelésére. Az egyik kérvényező Sztanykovszky volt, aki azt kérte, hogy 1200 forint nyugdíját emeljék föl 2000 forintra „kivételes ellátásra”, és kapjon a Központi Állami Kórház igénybevételére jogosító igazolványt. Kérését a párt tömegszervezeti osztályának vezetője, Sándor János javaslatára teljesítették. A javaslatban szerepel, hogy két fölnőtt gyermeke van, de egyedül él, és súlyos beteg, tüdőtágulásos asztmája van. Két ízben ugyan kizárták a pártból, de a Központi Ellenőrző Bizottság 1963. február 21-én elismerte párttagságát 1945-től. Szerepét a beadvány igen tartózkodóan így fogalmazta meg: „1918. október 31-én annak a katonai járőrnek volt tagja, amelyik Tisza Istvánt őrizetbe vétel közben agyonlőtte.”

Ami a per korabeli és utólagos megítélését illeti, két, gyökeresen eltérő vélemény fogalmazódott meg. Az egyik oldal azt állította/állítja, hogy „öntudatlan forradalmárok”, vagy „a népharag” végzett a miniszterelnökkel, és „a horthysta osztálybíróság” kirakatperében ártatlan személyeket ítélték el. *Pölöskei Ferenc* történész a Tisza-peret egyszerre tekintette „politikainak, büntetőnek, koncepciósnak és egyben büntető eljárásjogi pernek”. (Ugyanő azt a feltételezést is megkockáztatta, hogy nem magyarok követték el a gyilkosságot, hanem talán délszlávok. Hipotézisét azonban semmivel sem támasztotta alá.) Pölöskeivel ellentétben *Tamáska Péter* történész úgy vélte „... a jog embereit nem a forradalmat követő bosszúállás, hanem a legnemesebb értelemben vett, a régi Magyarországot idéző konzervatív-liberális szellem tárgyilagossága vezette: a rekonstrukció ennek felel meg”.

Hogy a valódi tettesek tényleg azok voltak-e, akiket elítélték, vagy esetleg mások, ma már megnyugtatóan nehéz lenne eldönteni. Annyi bizonyos: az elítélték – köztük Sztanykovszky – titkukat magukkal vitték a sírba...

Felhasznált irodalom:

- Gróf Tisza István gyilkosai a hadbíróóság előtt. Magyar Ház, Budapest, é. n.
Hegedűs Sándor: Egy politikai per kulisszatitkai. Kossuth, Budapest, 1976.
Komjáthy Miklós: Tisza-gyilkosság, Tisza-perek. In: *História*, 1986. 5-6. sz. 58–60.
Péter László: Hová lett Sztanykovszky? In: *Magyar Nemzet*, 2006. május 27.
Pölöskei Ferenc: A rejtélyes Tisza-gyilkosság. Helikon, Budapest, 1988.
Pölöskei Ferenc: A Tisza-gyilkosság jogi következményei. Előadás a XX. Század Intézet „Perek és összeesküvések” című konferenciáján, 2003. november 7-én.
http://www.xxszazadintezet.hu/rendezvenyek/perek_es_osszeeskuevesek_tudoma/poloskei_ferenc_a_tisza_gyilko.html
Sztanykovszky Tibor: A Katonatanácsról. In: *Nagy idők tanúi emlékeznek (1918–1919)*. (Összeáll.: Lányi Ernőné), Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1958. 82–91.
Tamáska Péter: Tisza István gyilkosai és a felbujtók. In: *Magyar Demokrata*, 2009. november 4.